

Česi u Požeštini (Bjeliševac, Kaptol): socijalna integracija i asimilacija¹

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, Hrvatska

e-mail: dragutin.babic@imin.hr

SAŽETAK Česi su u Hrvatskoj prema sociopolitičkom statusu stara nacionalna manjina s dugotrajnom prisutnošću na ovim prostorima, poznati po dobroj organiziranosti i usto kvalitetno integrirani u hrvatsko društvo. Masovniji dolazak Čeha registriran je u drugoj polovici 19. stoljeća, što vrijedi za Požeštinu i sela koja se analiziraju u ovom radu (Bjeliševac, Kaptol). U obadva naselja Požeštine naseljenima Česima prisutne su Besede, u kojima Česi različitim aktivnostima čuvaju, prenose i dalje izgrađuju svoj nacionalni identitet. U populaciji češke nacionalne manjine provedeni su polustrukturirani intervjui u proljeće i u jesen 2020. godine. Ukupno je intervjuirano devet (9) osoba češke nacionalne pripadnosti, svi aktivni u Češkim besedama, a od toga je petero (5) intervjuirano u Kaptolu i četvero (4) u Bjeliševcu, a intervjuirano je šest (6) muških članova te nacionalne zajednice i tri (3) žene. Intervju je sadržavao četrnaest pitanja, na koja su ispitanici odgovarali otprilike trideset (30) minuta. Kao sociodemografske varijable u intervjuiima su korištene: nacionalnost, dob, spol i mjesto prebivališta, na što su ispitanici dali pristanak u uvodnom dijelu komunikacije s njima. Cilj je intervjua spoznati na koji način Česi čuvaju i oblikuju vlastiti nacionalni identitet te nadalje u kakvom su odnosu njihova vrlo kvalitetna integracija u hrvatsko društvo i asimilacija, koja je postupna, ali kontinuirana u slučaju te populacije. Rezultati istraživanja dobiveni intervjuiima kao i godišnji izvještaji Češke besede Bjeliševac analizirani su u tri podcjeline: „Komunikacijsko i kulturalno sjećanje Čeha u Požeštini“, „Nacionalni identitet Čeha: kako usporiti asimilaciju?“ i „Analiza godišnjih izvještaja Češke besede Bjeliševac“. Intervjuirani Česi u komunikacijskom sjećanju obnavljaju narative o dolasku svojih predaka u Bjeliševac i Kaptol. Problem predstavlja češki jezik, koji je prisutan u tim zajednicama više na razini razumijevanja, a manje u samom govoru. Aktivnosti Čeha u Besedama, posjete Češkoj, komunikacija s drugim Besedama i školsko obrazovanje (model C) za nacionalne manjine čine najvažnije činioce očuvanja nacionalnog identiteta Čeha u Požeštini i doprinose usporavanju asimilacije.

Ključne riječi: Česi, nacionalni identitet, socijalizacija, socijalna integracija, Bjeliševac, Kaptol.

¹ Ovaj rad napisan je na međuinstitucijskom projektu *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj*, koji se provodi u sklopu temeljne djelatnosti Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u suradnji s Institutom za migracije i narodnosti.

1. Uvod

Česi su u Hrvatskoj tradicionalna („stara“) nacionalna manjina, s višestoljetnim sudjelovanjem u društvenim procesima u hrvatskom društvu u različitim poretcima i državama. Svaka etnička/nacionalna zajednica ima svoje specifičnosti, koje su u korelaciji s njezinom poviješću, tradicijom, brojnošću, organiziranošću, udaljenošću od države/nacije matice i drugim sličnim činiocima. Česi su relativno brojna nacionalna zajednica u Hrvatskoj, u dužem razdoblju dobro organizirana, s bogatom tradicijom suživota s drugim takvim zajednicama, posebno s većinskom etničkom zajednicom, hrvatskom. Osnivanje čeških škola i udruga, čije početke registriramo u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, doprinosilo je i dalje doprinosi nacionalnom osvještavanju i jačanju češkog nacionalnog identiteta, što se realizira i manifestira u različitim oblicima. Škola kao institucija iz sfere sekundarne socijalizacije sve više dopunjava, pa donekle i zamjenjuje obitelj, susjedstvo i druge obrasce mikrosocijalne komunikacije u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta, čemu pridonosi sve veće izmještanje komunikacije iz privatnih socijalnih prostora u javnu sferu. Pored intrinzične motivacije pripadnika nacionalnomanjinske zajednice, u slučaju školskog obrazovanja, kao privlačni činioci pojavljuju se oblici ekstrinzične motivacije, poput mogućnosti zapošljavanja sa znanjem češkog jezika, boljih školskih ocjena i putovanja u zemlju predaka, kao i u neke druge destinacije u kojima žive Česi. Pripadnici češke nacionalne zajednice susreću se u svakodnevicu kao i u simboličkoj i vrijednosnoj sferi sa svojevrsnim proturječjem koje proizlazi iz uspješne i kvalitetne integracije u hrvatsko društvo uz istovremeni proces kontinuirane asimilacije. Ostaje pitanje kako biti kvalitetno integriran, a sačuvati svoju nacionalnu posebnost. U odnosu na to pitanje/problem Česi baštine više otegotnih okolnosti, ali i onih koje im olakšavaju odgovor na tu dilemu. Ono što je pritom istraživački zanimljivo, pitanje je koliko su socijalna integracija (kao društveno/sistemska poželjna) i asimilacija (kao socijalni obrazac sa stajališta nacionalnih manjina izrazito nepovoljan/nepoželjan) međusobno kontradiktorne/komplementarne i za koga su ti obrasci/procesi prihvatljivi odnosno neprihvatljivi. Pitanje/problem koji je značajan za ovaj rad odnosi se na asimilaciju i integraciju te nacionalne zajednice. U slučaju Čeha radi se o relativno lakoj integraciji, koja gotovo nužno tendira ka asimilaciji, što se nameće kao problem, nešto manje sa stajališta hrvatskog društva/države, a mnogo više iz rakursa češke nacionalne manjine. Istraživanje koje je provedeno u Bjeliševcu i Kaptolu² (intervjui) ima za cilj spoznati na koji način Česi čuvaju nacionalni identitet te koliko je relativno laka i brza integracija pritom kočnica u procesu očuvanja nacionalnog identiteta Čeha. Doseljavanje Čeha u Hrvatsku i Slavoniju rezultiralo je socijalnom interakcijom novodoseljenog i starosjedilačkog stanovništva

² Bjeliševac je selo u Požeško-slavonskoj županiji u sastavu grada Kutjeva i prema popisu stanovništva iz 2011. g. u njemu je registrirano 211 stanovnika. Kaptol je naselje i općina u Požeško-slavonskoj županiji. 2011. g. u naselju Kaptol popisano je 1.409 stanovnika, a u općini Kaptol 3.472 stanovnika. U općini Kaptol još su sljedeća sela: Alilovci, Bešinci, Češljakovci, Doljanovci, Golo Brdo, Komarovci, Novi Bešinci, Podgorje i Ramanovci.

s različitim višestrukim posljedicama po useljeno i domicilno stanovništvo. Česi doseljavaju u novi kraj s namjerom da poboljšaju svoj životni standard, pronađu module kvalitetnije egzistencije i afirmiraju svoju kulturu i tradiciju u mjestima useljenja. Česi su u Bjeliševcu i Kaptolu dobro organizirani, što doprinosi očuvanju njihovog nacionalnog identiteta. Socijalna integracija te nacionalne zajednice u Požeštini vrlo je kvalitetna i njihova je uključenost u lokalne i regionalne zajednice potpuna, što u situaciji nacionalne manjine ima i jedan manje prihvatljiv aspekt, takvi mikrosocijalni odnosi u pozitivnoj su korelaciji s asimilacijom. Utoliko se nameće pitanje kako je i na koji način moguće nastaviti takvu i još temeljitiju integraciju uz što veće usporavanje gotovo neizbježne asimilacije. Analiza provedenih intervjua u dva sela u kojima su Česi relativno brojni i dobro organizirani pokazat će glavne tendencije u trokutu integracija – nacionalni identitet – asimilacija te perspektivu češke nacionalne manjine u Požeštini.

2. Dolazak Čeha u Hrvatsku i u Požeštinu

Česi dolaze na današnji teritorij Hrvatske u masovnijim razmjerima još za postojanja Vojne krajine. Tako J. Matušek navodi da se u sjedišta pukovnija (Slavonski Brod, Nova Gradiška i Bjelovar) doseljavaju češki obrtnici, vojnici i službenici, koji su se često ponijemčili ili pohrvatili, pa je već po njihovom dolasku asimilacija na djelu (Matušek, 1996.). Njihov će dolazak utjecati na kulturni ambijent i gospodarske aktivnosti u destinacijama prijema, a inovacije u tim sferama postupno će poboljšavati kulturološke navike i životni standard domicilnog stanovništva. S dolaskom Čeha u Slavoniju aktivira se i stiže češki kapital, sve do ulaska čeških tvornica, kao što je Bata u Vukovaru 1931. g., i čeških banaka, a prva je utemeljena 1921. g. u Daruvaru. Ise-ljениčko pitanje smatrano je kao modernizacijsko i gospodarsko, o čemu se piše u novinama *Český list*, pokrenutima u Zagrebu 1911. g., a u oglasima gospodarskog sadržaja propagira se i sveslavenska suradnja (Dugački, 2016.). Smirivanjem ratnih sukoba između Austro-Ugarske i Osmanskog carstva, krajem 18. stoljeća, Vlahi i Srbe kao doseljenici zamjenjuju migranti iz Češke, Austrije, Njemačke, Italije i Mađarske (Matušek, 1996.). Uzroci iseljavanja populacije iz Češke raznoliki su: od velike gustoće naseljenosti i brojnosti Čeha te nedostatka kvalitetne zemlje do epidemija, vjerske isključivosti i netolerancije. Česi se doseljavaju u različite krajeve Hrvatske, od Varaždina do Zagreba i Siska, a najviše ih se doselilo u požeški i daruvarski kraj. Dodatan poticaj i zasluge za dolazak Čeha u Hrvatsku i Slavoniju imali su brojni već prisutni službenici na plemićkim imanjima, upravitelji, vrtlari i državni službenici koji su bili Česi ili su imali češko porijeklo, što je tipično za lančane migracije. Doseljenici iz Češke bili su oslobođeni poreza pet godina, zatim su bili oslobođeni radne obveze na cestama, služenja vojske i drugih obveza, što sve čini set privlačnih činilaca. I dok su za odlazak u SAD postojale dobne granice, migracije unutar Austro-Ugarske bile su lišene takvih kriterija, a od obrtnika iz Češke dolazili su krojači, postolari, zidari, stolari, kovači i bravari (Matušek, 1996.). Kako navodi V. Dugački, referirajući se na J.

Auerhana, Česi su se u Hrvatsku počeli masovnije doseljavati u drugoj četvrtini 19. stoljeća, a najviše ih je uselilo između 1876. i 1890. godine. Broj Čeha u Hrvatskoj u tom je razdoblju rapidno rastao, tako da je 1876. g. u Hrvatskoj bilo 2.088 Čeha, 1880. g. 14.584, a 1890. g. 27.521 osoba češke nacionalne pripadnosti (Dugački, 2013.). Za dolazak Čeha u Hrvatsku značajno je bilo razdoblje u kojem nastaju i jačaju manufakture. To su bile tiskare, staklane, predionice svile i druge. O naseljavanju požeškog kraja postoje podaci od 1837. g., kada su na imanje Pleternica došli Česi. Pojedinačno su se Česi pojavljivali u 18. st., kada je vlasnik imanja bio češki plemić Josef Petraš. O doseljavanju Čeha u sela Buk, Svilna i Resnik kod Pleternice postoje razna nagađanja, a to se počelo događati vjerojatno oko 1875. g. U Kaptolu, kako to navodi učiteljica Jindra Horakova, doseljavanje počinje 1868. g. i traje sve do kraja 19. st. (Matušek, 1996.). Nakon ukidanja Vojne krajine 1881. g. dolaze uglavnom Moravljani, i to dosta u Požegu i u požeški kraj, u Buk, Resnik, Svilnu, Pleternicu, Kaptol te potpuno nova sela, Bjeliševac i Tominovac. Česi naseljavaju Jakšić, a kasnije Rajsavac, Djedinu Rijeku i Golobrdce. U više sela dolaze sa Slovacima, i to u Grabarje, Gradac i Jazvenik kod Siska. Česi nadalje dolaze u Lipovljane, Krivaj i Međurić, a nakon 1884. g. tridesetak čeških i moravskih obitelji smjestilo se u Kosovcu kod Okučana (Matušek, 1996.). Po dolasku u novi kraj češki se doseljenici organiziraju u društvenom životu s ciljem očuvanja nacionalnog identiteta svoje zajednice. Česi i moravski doseljenici počeli su dolaziti u Kaptol³ i okolicu u drugoj polovini 19. st., a početkom 20. st. činili su polovinu stanovništva Kaptola. Česi su doseljavali iz Sudeta (Kdyne v Klatov), a Moravci iz Bistrice. Većina su bili zanatlije, ali su u Slavoniji kupili zemlju i počeli se baviti poljoprivredom. Češka beseda u Kaptolu je osnovana 1923. g.⁴, češka škola 1924. g., a češki dom 1931. g. Beseda je u tom vremenu imala oko 300 članova i 110 učenika s dva učitelja. Početkom 21. st. beseda i dalje ima oko 300 članova, a češki jezik i kulturu pohađa po modelu C oko 20 učenika. Češka beseda ima nekoliko sekcija: Mala skupina, Velika skupina, Bohemia i Zlate Udoli. Četiri je puta organizirala Žetvene svečanosti (*Dožinky*), a od 2000. g. svake godine se organizira smotra dječjeg folklora *Naše jaro* (Naše proljeće), s gostima iz Češke i BiH. Kako se Česi organiziraju i na koji način njihove udruge i školsko obrazovanje na češkom jeziku utječu na čuvanje, prijenos i socijalnu konstrukciju češkog nacionalnog identiteta? Najpo-

³ Tako je 1900. g. u Bjeliševcu bilo 95 Čeha, 1910. g. 114 Čeha, 1953. g. 97 Čeha, 1961. g. 125 Čeha, 1971. g. 94 Čeha, 1981. g. 79 Čeha, 1991. g. 78 Čeha. Zanimljiv je podatak da je 1890. bilo 44 evangelika u Bjeliševcu, očito po nacionalnosti Čeha. 1948. g. stanovništvo tog naselja iskazano je zajedno s obližnjim Tominovcem. U Tominovcu je 1900. g. bilo 77 Čeha, 1910. g. 69, 1948. g. 192 (zajedno s Bjeliševcem), 1953. g. 83, 1961. g. 96, 1971. g. 39, 1981. g. 35, a 1991. g. 25. Vidljivo je da je asimilacija u tome selu bila snažnija zbog većeg broja Srba i Hrvata. U Kaptolu ima mnogo više Čeha, i to: 1900. g. 414, 1910. g. 442, 1948. g. 496, 1953. g. 454, 1961. g. 409, 1971. g. 289, 1981. g. 230, a 1991. g. 99. Popisi iz 2001. i 2011. otkrivaju da je 2001. u Kaptolu (općini) bilo 100 Čeha, u gradu Kutjevu njih 84, a popis iz 2011. da ih ima u Kutjevu 73, a u Kaptolu 64. (www.dzs.hr). Svi ti podaci, osim popisa iz 2001. i 2011., nalaze se u knjizi *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*: priir. Gelo Jakov, Crkvenčić Ivan, Klemenčić Mladen, sv. 1 – 5, Zagreb, 1998.

⁴ Češka beseda u Bjeliševcu osnovana je 1933. g.

znatije češke udruge koje promiču, čuvaju i stvaraju nove oblike češkog identiteta svakako su Besede. Prve Besede u Hrvatskoj osnovane su u većim gradovima, 1874. g. u Zagrebu i 1899. g. u Dubrovniku, dok su u Daruvaru i okolici osnovane dvadesetih godina 20. stoljeća. Češke besede organiziraju izlete, pjevačke, plesne i dramske večeri, predavanja, različite proslave, sve u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta. Do prvog svjetskog rata bilo ih je malo u Hrvatskoj, da bi broj porastao nakon osnivanja Kraljevine SHS, a opet se smanjio kasnih tridesetih godina dvadesetog stoljeća, uglavnom iz financijskih razloga (Dugački, 2013.). Aktivnosti pripadnika češke zajednice događale su se u češkim domovima, koji su kupljeni početkom dvadesetog stoljeća, i to u Bjelovaru 1925. g., Daruvaru 1926. g., Kaptolu 1931. g. i Brestovcu 1938. g. (Matušek, 1996.). Češki domovi također se osnivaju u Hercegovcu 1930. g., Prekopakri 1931., Jazveniku 1935., Međuriću 1936. te Zagrebu⁵ i Ludini 1937. godine (Dugački, 2014.). U obadva sela u kojima su provedeni intervjui aktivni su pripadnici češke nacionalne zajednice u tamošnjim Besedama. Prije Prvog svjetskog rata nije bila prisutna nijedna češka škola, a ukupno je u Hrvatskoj bilo oko 3.000 učenika češke narodnosti. Nacionalne manjine dobile su pravo na školovanje na svom jeziku Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine, pa se prve češke škole osnivaju u Daruvaru 1922. g., Hercegovcu 1923. g. i Kaptolu 1924. g. (Dugački, 2013.). U osnivanje čeških škola uključuje se i čehoslovačko ministarstvo prosvjete, koje sastavlja popis učitelja koji bi željeli raditi u školama u Kraljevini SHS, uz financiranje toga ministarstva. S tim je ciljem u Pragu organiziran učiteljski tečaj za Čehe u dijaspori⁶. Odmah po konstituiranju NDH 1941. godine zabranjuju se srpske, ali i češke škole, čime se Česi stavljaju u težak položaj po pitanju nacionalnog identiteta, posljedično i u polju svakodnevice te nacionalne zajednice. Obrazovanje na manjinskim jezicima nastavlja se u socijalističkom poretku i federativnoj državi, već u školskoj godini 1945./1946., kada su svoje škole imale češka, slovačka, mađarska i talijanska nacionalna manjina. Kako o tome piše K. Spehnjak, nastava na materinjem jeziku održavala se 11 sati tjedno, a uz to se učio hrvatski jezik te povijesno i zemljopisno nacionalno gradivo (Spehnjak, 2002.). U kasnijem razdoblju socijalizma održava se kontinuitet školskog obrazovanja za nacionalne manjine. Tako je u SR Hrvatskoj, krajem sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, organiziran odgoj i obrazovanje na materinjem jeziku za pripadnike mađarske, češke, talijanske, slovačke, rusinske i ukrajinske nacionalne manjine, u tadašnjem normativnom okviru i pripadnoj terminologiji, narodnosti (Babić i Škiljan, 2019.). U razdoblju višestranačke demokracije i konstituiranja Republike Hrvatske, kao mogućnosti obrazovanja nacionalnih manjina, nude se tri modela: A, B i C. Mo-

⁵ O Češkom narodnom domu u Zagrebu pisali su J. Bahnik i M. Lipovac. U Domu je mnogo aktivnosti, a početkom 21. stoljeća u njemu djeluje Češka beseda Zagreb, Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba, Hrvatsko-češko društvo, Zaklada „Rafael Paviček“ te multimedijski Kulturno-gospodarski centar „Josef Vaclav Frič“ (Bahnik i Lipovac, 2012.).

⁶ Za osnivanje čeških manjinskih škola zalagale su se novine *Čehoslovenské listy*, a sve je bilo popraćeno parolama „Loš je Čeh koji ne zna češki čitati i pisati“ ili „Samo onaj tko umije češki čitati i pisati, smije ponosno reći: Ja sam Čeh, Čehoslovak!“ (Dugački, 2014.).

del A u svom obrazovanju koriste brojnije i organiziranije nacionalne manjine, Mađari, Talijani, Srbi i Česi. Tamo gdje je pripadnika nacionalnih manjina brojčano manje ili nisu prepoznatljivije organizirani, nastava se najčešće organizira prema modelu C, što uključuje nekoliko sati obrazovanja na jeziku manjine. Tako je u dva sela u ovom istraživanju situacija različita. U Bjeliševcu je od 2004. g. do 2017. g. organizirana nastava po modelu C, a nakon toga je sve prestalo, uslijed manjka interesa i smanjenog broja učenika. U Kaptolu, za razliku od toga, i dalje se održava nastava po modelu C od prvog do osmog razreda.

3. Nacionalni identitet, socijalna integracija, asimilacija

Kolektivni identiteti podložni su mijeni, oni se razvijaju i oblikuju u socijalnoj interakciji s drugim individualnim i kolektivnim identitetima. Jedan od njih, koji vrlo često figurira kao svojevrsni nadidentitet, onaj nacionalni, nije biološki zadan i nema neku trajnu esenciju (Sekulić, 2014.), a etnija se formira u našim glavama, što pretpostavlja i uključuje mit o zajedničkom porijeklu, solidarnost i sl. (Tesar, 2019.). Posebno je to prisutno u slučaju manjinskih zajednica, koje su u procijepu između lojalnosti i sjećanja na svoj „prvobitni“ identitet, povezan sa zemljom maticom i migracijskim sjećanjima, i nove sociopolitičke zbilje, u kojoj su socijalni konformizam i pitanje integracije u društvo važna obilježja i izazovi za pripadnike nacionalnomanjinske zajednice. Za etničku/nacionalnu zajednicu najvažniji kohezivni činioci svakako su mit o zajedničkom porijeklu (Smith, 1998.), zajednički jezik i običaji. I pored navedenoga, doseljenici se asimiliraju u drugu takvu zajednicu posredstvom braka, dodira kultura i sličnih socijalnih obrazaca (Weitz, 2020.). S aspekta očuvanja nacionalnog identiteta, uloga mreže primarnih socijalnih veza, a posebno porodice, nezaobilazna je. Tu se prenose informacije o korijenima same porodice, a to čini sadržaj komunikacijskog sjećanja, u kojem čovjek razmjenjuje s drugima svoja životna iskustva u zajedničkoj igri unutrašnjosti i vanjskosti. Individualno se pamćenje jača i razvija komunikacijom u porodici, susjedstvu i drugim sličnim grupama, a prestankom komunikacije nastupa zaborav (J. Assmann, 2005.). Za transgeneracijski kontinuitet sjećanja i njegovo prenošenje važan je postojani kulturni oblik, sustav vrijednosti, simbolička sfera, koji omogućuju taj kontinuitet (Vlaisavljević, 2018.). Upravo se na tom tragu pojavljuju problemi u očuvanju nacionalnih identiteta kod manjinskih zajednica, utoliko što su naredne generacije sve uključene u šire društvo i slabije komuniciraju u svojoj nacionalnoj zajednici. Komunikacijsko je sjećanje važno, ali nije dovoljno za daljnju socijalnu konstrukciju takvih identiteta. Iako su pitanja identiteta zaokupljala pripadnike različitih nacionalnih zajednica i u socijalističkom poretku, raspad socijalizma dodatno je, i to na vrlo intenzivan način, potencirao ta pitanja, dovodeći ih do takve razine koju u prethodnom poretku akteri tih identitetskih naracija nisu poznavali. Neizvjesnost oko vlastite sadašnjosti i perspektive koincidirala je s globalnim kretanjima, od slobode poduzetništva do zaštite ljudskih prava i prava nacionalnih manjina, a sve su to bili novi kriteriji prerade prošlosti. Ambivalentnost i proturječja nacionalnog iden-

titeta omogućuju njegovu instrumentalizaciju u različitim smjerovima, od afirmacije nacionalne zajednice do isključivanja drugih, pa i onih pripadnika koji imaju drugačiju interpretaciju/percepciju tog tipa kolektivnog identiteta (Rizman, 2014.). Nacionalni i drugi kolektivni identiteti, kako o tome piše H. U. Wehler, posjeduju svoj omot, sustave ideja i vrijednosti koji racionaliziraju sve ono što se dogodilo u prošlosti, aktualnom vremenu te sadrže projekciju budućnosti (Wehler, 2005.). Pritom to nisu linearne i neproturječne tendencije s jednom bojom, već se radi o slojevitom procesu, s mješavinom normativnosti i moći (Parekh, 2008.). Prema tom autoru, kolektivnim identitetima, uključujući nacionalni kao svojevrсни nadidentitet, prijete nekoliko opasnosti, kako u društvenim procesima i na razini državnih odluka tako i u interpretacijama tih zbivanja. Kao prvu takvu opasnost B. Parekh navodi moguću (i čestu) esencijalizaciju identiteta, koja se koristi u političkim i ideologijskim narativima i samoj provedbi, kao i u sociološkim i drugim sličnim interpretacijama. U slučaju nacionalnog identiteta pojavljuju se u javnoj sferi, posebno u „zgušnjutim“ vremenima izrazitog etnonacionalizma i prevalencije etničkog/nacionalnog, modeli čistog, pravog pripadnika nacije, koji je onakav kako ga interpretiraju/projiciraju akteri iz vladajućeg establišmenta. Takve interpretacije nisu neka skolastička igra, već imaju u multietničkim lokalnim zajednicama čitav niz reperkusija za nepripadnike ili „loše“ pripadnike, od simboličke agresije (predrasude, stigme) do diskriminacije, segregacije pa i fizičke agresije, koja može biti pojedinačna, ali i zahvatiti velike segmente nacionalne zajednice (progoni, raseljavanje, izbjeglištvo, genocid). Ono što se može zaključiti iz prethodnog, a što dekonstruira esencijalistički model, svakako je spoznaja da svi pripadnici nekog kolektiviteta (nacionalnog, rasnog, religijskog i drugih) ne dijele iste vrijednosti, od pogleda na mikro ili makrosocijalnu okolinu do interpretacije tih referenci (Parekh, 2008.). Druga potencijalna opasnost u kolektivnoidentitetskim narativima tendencija je socijalnog konstruiranja lažnih suprotnosti između zatvorenih cjelina, npr. Hrvati – Srbi, katolici – pravoslavni i sl., koji se u tim interpretacijama oštro razlikuju, što se uzima kao temelj kolektivnih identiteta. Socijalna konstrukcija razlika i njihovo preuveličavanje kontinuirano podgrijava i proizvodi neprijateljstva između pripadnika tih socijalnih entiteta, s mogućnošću njihove mobilizacije sve do ratnih sukoba. Socijalna zbilja često je drugačija, a to što pojedini pripadnici neke nacionalne zajednice imaju više sličnosti s nekim pripadnicima drugih takvih zajednica nego sa sunarodnjacima, ne mijenja na stvari (Dugandžija, 1999.). U situacijama koje su izrazito napete i bremenite teškim političkim izazovima nacionalna homogenizacija prevladava, a pojedinci gotovo nemaju izbora. Kao treću opasnost isti autor ističe zamrzavanje identiteta u određenoj vremenskoj epohi, a što često više nije obilježje suvremenika. To posljednje može biti problem ukoliko se ponuda mladim pripadnicima nacionalnih manjina fokusira na vrijeme njihovih predaka, njihove običaje i način življenja. Ipak, nisu velike opasnosti od toga, utoliko što je globalizacija učinila pomake u vremenu i prostoru s tendencijom izjednačavanja različitih kultura, što ima pozitivne i negativne posljedice po očuvanje nacionalnomanjinskih identiteta. U ove prve mogu se ubrojiti povezanost pripadnika nacionalnih manjina s državom maticom,

mogućnost međusobnog posjećivanja, različite mogućnosti učenja izvan države, odlazak na posao u inozemstvo, upoznavanje drugih kultura posredstvom medija i slično. Negativni aspekti odnose se na manju privlačnost vlastite nacionalne zajednice, njezinih običaja, jezika i kulture u odnosu na neke druge, dominantnije i propulzivnije. Nacionalni identitet, kako ističe A. Smith, nije funkcionalan samo u užem smislu stvaranja pismenih građana za razvoj industrijskog društva već i u širem, kao osnova za društvenu koheziju utemeljenu na mitovima, simbolima i ceremonijama (Smith, 1996./1997.). Tu je i temeljni problem/proturječe takvog obrasca socijalne komunikacije i višenacionalne države, posebno one u kojima shodno tome postoji konflikt oko interpretativnog okvira i definicije same države. Višenacionalne države, posebno one u kojima je dominantan etnički oblik nacije, susreću se s pitanjem koji/kakvi simboli i mitovi mogu biti uključujući činilac funkcioniranja države kao koherentne cjeline. Novonastala hrvatska država, kao i druge nastale raspadom bivše SFRJ, posebno se suočavaju s problemom integracije različitih nacionalnih zajednica. Pojedine nacionalne manjine po tom su pitanju u različitim pozicijama i statusima, a jedan od važnijih markera njihovog razlikovanja podjela je na „stare“ i „nove“ manjine (Janjić, 2010.). Česi su prema tim kriterijima „stara“ i izrazito integrirana nacionalna zajednica, čiji se status nije značajnije promijenio u odnosu na prethodne države i poretke. Iako Česi nisu bili, poput konstitutivnih naroda bivše SFRJ, izrazito uključeni u proces raspada jugoslavenske države, i oni su također zahvaćeni tim procesima, što je pogodilo reafirmaciji njihovog nacionalnog identiteta.⁷ Česi su u Hrvatskoj organizirani i čuvaju vlastiti identitet, oko čega su vrlo angažirani. S obzirom na dosta sličnosti s većinskim Hrvatima, njihova se integracija događala relativno brzo nakon dolaska, što je posebno drugu i treću generaciju sve intenzivnije izlagalo asimilaciji. Socijalna integracija različitih segmenata društva nameće se kao važno pitanje društava kroz povijest, a dva su odgovora najčešća. Prvi oblik odnosi se na zajedničke ili barem slične vrijednosne obrasce (simboli, ideje, ideologije, religije i sl.). Drugi je oblik funkcionalan i odnosi se na povezivanje aktera posredstvom podjele rada, trgovine i zajedničkih poslova. Multinacionalna i multikulturalna društva, kakvih je najviše, nalaze se pred izazovima kako uskladiti više različitih kolektivnih identiteta, a pritom izgrađivati zajedništvo koje uključuje sve aktere (Abercrombie, Hill i Turner, 2008.: 142). U sociologiji i drugim društvenim znanostima integracija se odnosi na stvaranje većih društvenih cjelina iz više nepovezanih ili slabo povezanih dijelova (Heršak, ur., 1998.). Problem multinacionalnih društava u kvaliteti je i obimu socijalne integracije različitih etničkih/nacionalnih zajednica, koje s obzirom na njihovu brojnost, sociostatusnu poziciju, organiziranost i druge značajke imaju različitu društvenu/političku moć,

⁷ Česi su se aktivno uključili u obranu Republike Hrvatske. Proglasi predstavnika Čeha (tada zajedno sa Slovancima) već 1991. g. pokazuju spremnost Čeha na obranu Hrvatske od napada pobunjenih Srba i JNA, a kasnija pisma predsjedniku Vaclavu Havelu to potvrđuju. F. Škiljan u svojoj knjizi *Sjećanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj na Domovinski rat* navodi podatak da je najveći broj pripadnika češke nacionalne manjine bio uključen u 52. Daruvarski bataljon Zbora narodne garde i 79. Samostalni češki bataljon (Škiljan, 2020.).

otuda je njihov kapacitet nejednak i dovodi te zajednice u različite sociopolitičke pozicije (Pusić, 1995.). Krajnji su oblici neintegracije segregacija i getoizacija. I dok je u slučaju segregacije prisutno razdvajanje i izbjegavanje kontakata između pripadnika dviju zajednica, getoizacija uključuje normativni aspekt kojim se to regulira, a u prošlosti su najpoznatiji obrazac rasni zakoni. U Hrvatskoj postoje problemi integracije nekih etničkih/nacionalnih zajednica, a ponajviše se to odnosi na Rome u svim krajevima Hrvatske i na Srbe u Hrvatskom Podunavlju. Iako su Česi u potpunosti integrirani u hrvatsko društvo, to je i svojevrsni problem u procesu asimilacije i očuvanja nacionalnog identiteta. Upravo bliskost s većinskim, etnički hrvatskim stanovništvom doprinosi kontinuiranoj asimilaciji, uz dodatak da visoka razina samosvijesti o vlastitoj nacionalnoj pripadnosti usporava te procese. Osnovni je smisao asimilacije, od lat. *assimilatio* „izjednačavanje, uspoređivanje“, učiniti nešto ili nekoga sličnim (Heršak, 1998.). Asimilacija je jednosmjernan društveni proces, koji se događa na individualnoj i grupnoj razini, u koji su uključene promjene vrijednosti, promjene referentne grupe i promjene unutar same osobe (Sokolovska, 2010.). U kontaktu različitih kultura čiji su nosioci pripadnici različitih etničkih/nacionalnih zajednica najvažnije pitanje je kakav je kapacitet (Pusić, 1995.), odnosno društvena/politička moć tih zajednica. Iako su prva istraživanja na temu asimilacije polazila od prilagodbe i postupnog nestajanja manjinskih kultura u odnosu na dominantnu (Abercrombie, Hill i Turner, 2008.), kasnije prevladavaju interpretacije o međutjecaju kultura. Kako se globalizacija i internacionalizacija intenzivira, sve važnija postaje kompetencija za komunikaciju s pripadnicima drugih, različitih kultura (Hrvatić, 2014.). Slučaj Čeha u Slavoniji, kao i nekih drugih nacionalnih zajednica (Nijemci npr.), pokazuje da načini života, posebno u segmentu gospodarstva, mogu postati dominantni u novom okruženju i boljim rješenjima pridonijeti napretku prostora useljavanja. Takvi obrasci nisu prihvaćani od domicilnog stanovništva ni brzo ni neproturječno, ali postupno postaju dio kulture življenja u tim destinacijama. U tim procesima događaju se istovremeno asimilacija i akulturacija, a za ovu posljednju nalazimo da nositelji različitih kultura ulaze u interakciju koja vremenski traje duže i pokreće transformaciju izvornih modela dvije ili više kultura (Heršak, 1998.). Kod Čeha u Hrvatskoj, uključujući i one naseljene u Požeškom kraju, asimilacija se događa u kontinuitetu, ali nije rapidna. Broj se Čeha smanjuje iz popisa u popis stanovništva, ali paralelno su prisutne aktivnosti na očuvanju, daljnjoj izgradnji i prijenosu nacionalnog identiteta. Tako je, ako se analiziraju tri posljednja popisa stanovništva (Popisi 1991., 2001., 2011.), broj Čeha smanjen s 13.086 (Popis 1991.) na 10.510 u Popisu 2001. te na 9.641 u posljednjem popisu 2011. g. I kod Čeha se primjećuje, kao kod većine nacionalnih manjina, posebno „novih“, veće smanjenje broja pripadnika u prvom međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Iako Česi nisu bili u konfliktnom odnosu prema novouspostavljenoj hrvatskoj državi, sociopolitički i sociopsihološki ambijent, bremenit etnonacionalizmom i etnocentrizmom te kasnije sociogospodarski problemi, nepovoljno su djelovali i na pripadnike te nacionalne zajednice, od mogućeg identificiranja s većinskom nacionalnom zajednicom do povećanog iseljavanja iz Hrvatske. U slučaju koegzistencije i kon-

flikta etničkih grupa sociologija nastoji istražiti akulturaciju, što se u društvima s građanskim konceptom nacije (SAD npr.) manifestira u modelu „useljениk-domaćin“ (Haralambos, 2002.), dok u društvima s etničkim oblikom nacije taj obrazac figurira kao odnos etnički većinske zajednice u odnosu prema etničkim/nacionalnim manjinama.

4. Empirijsko istraživanje: Česi u Bjeliševcu i Kaptolu (intervjui)

4.1. Metodologija

Empirijsko istraživanje (polustrukturirani intervju) provedeno je u Bjeliševcu i Kaptolu u proljeće i u jesen 2020. godine. U obadva slučaja koordinator istraživanja i posrednik između češke nacionalne zajednice i istraživača bio je predsjednik Češke besede Bjeliševac⁸. Nakon upoznavanja s aktivnostima Beseda u Bjeliševcu i Kaptolu, intervjuirani su pripadnici češke nacionalne manjine u ta dva sela Požeško-slavonske županije. Ukupno je intervjuirano devet (9) osoba češke nacionalne pripadnosti, svi aktivni u Češkim besedama, a od je toga petero (5) intervjuirano u Kaptolu i četvero (4) u Bjeliševcu. Intervjuirano je šest (6) muških članova te nacionalne zajednice i tri (3) žene. Intervju je sadržavao četrnaest pitanja, na koja su ispitanici odgovarali otprilike trideset (30) minuta. Kao sociodemografske varijable u intervjuima su korištene: nacionalnost, dob, spol i mjesto prebivališta, na što su ispitanici dali pristanak u uvodnom dijelu. U seoskom ambijentu javni poslovi, pa i aktivnosti u Besedama, više su domena muške populacije, pa otuda i više muških ispitanika u istraživanju i pored nastojanja istraživača da oba spola budu jednako zastupljena. U dobnoj strukturi prevladavaju osobe srednje i starije dobi, što je opet posljedica njihovog intenzivnijeg i učestalijeg angažmana u Češkim besedama u ova dva sela, uz napomenu sudionika intervjuja da je mlađe pripadnike nacionalne zajednice teže pridobiti na aktivnosti u Besedama. Pitanja su u intervjuima raznolika, koja će se u ovom radu supsumirati pod dvije podcjeline: „Komunikacijsko i kulturalno sjećanje Čeha u Požeštini“, „Nacionalni identitet Čeha: kako usporiti asimilaciju“, a uz to će se u tekstu u trećoj podcjelini pod naslovom „Analiza godišnjih izvještaja Češke besede Bjeliševac“ analizirati aktivnost Čeha u tom selu na očuvanju nacionalnog identiteta. U pitanjima se krenulo od samog dolaska i useljavanja Čeha u Hrvatsku i požeški kraj. Pitanja su se nadalje odnosila na razloge/motive migracijskih kretanja Čeha, potisne i privlačne činioce njihovog seljenja iz Češke i Moravske u Požeštinu. Kulturološke razlike između doseljenika i autohtonog stanovništva bile su također predmet analize, a pitanja u intervjuima ciljala su na to kakve su tehnološke i kulturne novine Česi donijeli u nove destinacije. Slijede pitanja koja se odnose na identitet i oblike njegovog očuvanja u prvim godinama doseljavanja Čeha u Bjeliševac i Kaptol. Suživot i integracija nameću

⁸ Ovom se prilikom zahvaljujem predsjedniku Češke besede Bjeliševac, profesoru povijesti Goranu Hruški na svesrdnoj pomoći u organizaciji navedenih intervjuja.

se kao temeljna i važna pitanja u susretu različitih nacionalnih zajednica, a modusi suradnje/konflikta tih nacionalnih zajednica određuju sadržaj i kvalitetu suživota. Pitanja komunikacije i socijalne interakcije značajna su za koegzistenciju novouseljenog i domicilnog stanovništva, a nacionalno mješoviti brakovi prvi su značajni pokazatelj suživota i izlaska iz svojih zajednica, što je pretpostavka nastajanja i egzistiranja multietničke lokalne zajednice i socijalne konstrukcije mreža primarnih socijalnih odnosa u selima i gradovima u koje su useljavali Česi. U intervjuima je postavljeno pitanje o ulozi i značaju češkog jezika za nacionalni identitet pripadnika te zajednice, od njegovog očuvanja u primarnim socijalnim skupinama do školskog obrazovanja kao najvažnijeg oblika sekundarne socijalizacije pripadnika nacionalne zajednice, u ovom slučaju češke. Pitanja koja su uslijedila u intervjuima odnosila su se na religijsku diferencijaciju u češkoj nacionalnoj zajednici na katolike i protestante, što je evidentno u slučaju Čeha u Bjeliševcu (protestanti) i u Kaptolu (katolici). Običaji koje su Česi donijeli iz pradomovine, od folkloru i manifestacija vezanih za rad u polju i u kući do onih kulinarskih, značajan su segment njihovog nacionalnog identiteta, što su također bila pitanja u intervjuima. Aktivnosti samih pripadnika neke nacionalne zajednice među važnijim su činiocima koji utječu na njihov nacionalni identitet, njegovo očuvanje, prijenos i daljnju izgradnju, što je postavljeno kao pitanje u intervjuima. I još na kraju, bez udjela države Češke u tim aktivnostima, asimilacija bi bila brža i više otežavajuća za češku nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj i Slavoniji, a u nekoliko pitanja u intervjuima obuhvaćena je i ta tematika/problematika.

4.2. Komunikacijsko i kulturalno sjećanje Čeha u Požeštini

Sjećanja su i identiteti za pojedince i grupe kohezivni činioci, ali i psihosocijalni resursi pogodni za animozitete i sukobljavanja. U zavisnosti od njihove definicije i interpretacije, socijalni odnosi, kako unutargrupni tako i međugrupni, osciliraju između uključenosti/konstruktivnosti i isključenosti/destruktivnosti. Sjećanje/pamćenje se gradi u komunikaciji, a jezik je glavni instrument tog tipa socijalne interakcije (A. Assmann, 2011.). Osobna sjećanja povezana su s posebnim socijalnim ambijentom kao i vremenskim razdobljem, koje uglavnom obuhvaća tri generacije, ili vremenski oko osamdeset do sto godina. Za nacionalni identitet posebno su važne zajednice pamćenja, kao što su obitelj, etnička skupina i nacija (Misztal, 2021.). Te mnemoničke zajednice upoznaju nove i mlade članove zajednice s vlastitom prošalošću, što čini temelje nacionalnog identiteta. Kulturalni aspekt pamćenja oblikuju specijalizirane institucije, škole, muzeji, sudovi i masovni mediji (Misztal, 2021.). Kako su Česi u Požeštinu uglavnom došli krajem devetnaestog stoljeća, u komunikacijskom sjećanju pojavljuju se sve veće praznine, čije je sadržaje moguće (na drugačiji način) popuniti sekundarnim oblicima socijalizacije, a škola je najvažnija institucija u toj sferi. Nacionalno pamćenje nasuprot pamćenju „odozdo“ (komunikacijsko) teži dugom trajanju, a to je sfera institucionalnog i kreira se „odozgo“ (A. Assmann, 2011.). U slučaju Čeha, kao i drugih etničkih/nacionalnih zajednica u Hrvatskoj, važna je pritom uloga

države koja svojim normativnim okvirom i javnim politikama, uz druge aktere a najviše one iz redova samih tih zajednica, pridonosi čuvanju pamćenja, koje je najvažnija pretpostavka očuvanja etničkog/nacionalnog identiteta tih zajednica. Školski sustav s ponuđenim modelima nacionalnomanjinskog obrazovanja (A, B, C) važan je segment u tim procesima. U intervjuima se nastoji spoznati kakav je utjecaj komunikacijskog i kulturalnog sjećanja na identitet Čeha u Požeštini. Polazi se od pretpostavke o slabljenju komunikacijskog pamćenja i njegove uloge u oblikovanju češkog identiteta, što u prvi plan stavlja neophodnost obrazovanja na češkom jeziku i usvajanje kulturnih posebnosti češke zajednice.

Česi dolaze ovdje 1882. pa do 1889., dva faktora su važna [...] ekonomska kolonizacija, Moravska, brdsko područje nešto kao Gorski Kotar, agrarna prenaseljenost. S druge strane to je bila državna politika Austro-Ugarske [...] država je davala poticaje i oslobađala poreza naseljenike. Pored Čeha, dolaze i drugi, Slovaci, Talijani... (Muškarac, Čeh, 48 g., Bjeliševac, predsjednik Češke besede)

Svi su bili napredni i pismeni, imali su Česi jaku poljoprivredu, sijačicu, željezni plug, nema ostavljanja zemlje na ugaru, djetelina, stajski način uzgoja stoke, izvoz gnoja i gnojidba. U početku vlada nepovjerenje u krumpir kao kulturu, to su ovdje domaći s gnušanjem odbili [...] Ja sam imao u gimnaziji Požega diplomski rad na temu Čeha i njihove povijesti u ovom kraju. (Muškarac, Čeh, 61 g., Bjeliševac, član Češke besede)

Gastronomija [...] krumpir je temelj, jela od tijesta [...] knedličke, rade se od tijesta na pari, pune se šljivama, kajsijama, ide i na slano, kruh, krušne mrvice. Juha za smaženka (zafriguša), kiselice, kunić, dolečki, buhtle, livance (malo deblja palačinka). (Muškarac, Čeh, 66 g., Bjeliševac, član Češke besede)

U nekim selima Požeštine (Resnik, Svilna, Buk) Česi su imali svijest o češkoj pripadnosti i porijeklu sve do Drugog svjetskog rata kada to opada. U Svilnu i Buk su dolazili iz Bosne i asimilirali su se u većinsku hrvatsku naciju a i nisu bili organizirani kao mi u Bjeliševcu. Imali smo češku školu od 1934. g. a Besedu od 1933. g. Bilo je pokušaja da se krajem osamdesetih godina, pred raspad Jugoslavije, to obnovi. U Kaptolu su stalno imali Češku besedu. (Muškarac, Čeh, 48 g., Bjeliševac, predsjednik Češke besede)

Kako i kada Česi dolaze u Bjeliševac, Kaptol, Resnik, Svilnu, Buk i neka druga naselja Požeštine? Dolaze krajem 19. stoljeća [...] uglavnom željeznicom, zatim zaprežnim kolima, neki su došli i pješice [...] uglavnom je to bila sirotinja. Česi donose neke novitete u ovaj kraj i unapređuju poljoprivredu. Svako selo je imalo obrtnike, od kolara, zidara, krojača [...] oni su se bavili poljoprivredom, imali su željezni plug. (Muškarac, Čeh, 62 g., Bjeliševac, član Češke besede)

U Češkoj su bili moji preci [...] obitelj Haas, bilo je više djece, baka je bila Milada, oni su se vratili u Češku. Sin Zvonko je otišao za ujacima u Češku. Do 50-ih Česi su bili čehoslovački državljani, dio Čeha 1945. – 1948. se vratio u Čehoslovačku. Baka Milada je otišla 1996. g. [...] Česi su donijeli kulturu [...] nisu bili ratoborni, bili su vrijedni. U početku su radili kod Hrvata. Kad su vidjeli da su ljudi vrijedni, sve više ih prihvaćaju, pa domaći starosjedioci uče češki jezik. (Žena, Čehinja, 45 g., Kaptol, članica Češke besede)

Moji su došli u 19. st., bila je velika familija [...]. Djed je imao desetero djece, muških pet i svi majstori, svi kovači [...] Zemlju su radili [...] vinograd, ovo je vinogradarski kraj, imali su voćnjake u Češkoj, tamo nije bilo vinogradarstva [...] za svoje potrebe su pravili pivo za kirvaj, za Petrovo, od hmelja [...] (Muškarac, Čeh, 72 g., Kaptol, član Češke besede)

Česi, naši pretci, stižu krajem 19. stoljeća u ovaj kraj. Djed se rodio gore, pradjed je doselio ovdje, djed je bio kolar, uz poljoprivredu je radio kolarski zanat. (Muškarac, Čeh, 68 g., Kaptol, predsjednik Češke besede)

Naši preci su došli zaprežnim kolima, baku su donijeli u jastuku, pradjedovi i šukundjedovi su došli [...] Međusobno su se svađali putem a onda opet pomirili u Ramonovcima. Od suprugove bake muž je uglavnom iz Češke doveo pješke. Svezao se za drvo da ne padne dok je spavao [...]. Donijeli su plug, ornice, svi su bili nekakvi majstori, postolari, šnajderi, kovači, stolari [...] jedna ulica se zove Majstorska [...] kupovali su zemlju, to je bilo brojčano malo stanovništvo. Zemlja je bila puno plodnija ovdje. Krčili su zemlju. U Češkoj prodaju 1 ha a ovdje kupe 10 ha, uz to imali su porezne olakšice. (Žena, Čehinja, 70 g., Kaptol, članica Češke besede)

Rođena sam u Ivanovom Selu kod Daruvara, to je najstarije češko selo u Hrvatskoj [...] prvi Česi su došli 1825. g. Uskoro će biti 200 g. od doseljavanja [...] zvali su ga Johannesdorf [...]. Došli su sa zapregama [...] to je sve bila šuma, ne znam tko je od mojih došao [...] krčili su šumu i stvarali oranice [...]. Vojna Krajina [...] dobili su zemlju uz obavezu vojne službe. (Žena, Čehinja, 55 g., Kaptol, učiteljica češkog jezika)

U komunikacijskom sjećanju Čeha u Kaptolu i Bjeliševcu vrlo je snažno prisutno sjećanje na dolazak njihovih predaka, razloge i motive njihovog doseljavanja kao i prva iskustva prijema u Požeštini i suživota s domicilnim stanovništvom. To govori o snazi te nacionalne zajednice, koja je, kako u Hrvatskoj tako i u Požeško-slavonskoj županiji, dobro organizirana s jakom samosviješću svojih pripadnika o tome tko su, što su, odakle dolaze i što žele u aktualnoj zbilji u vrijeme intervjuiranja. Razlozi češkog doseljavanja u Požeštinu agrarna su prenaseljenost u starom kraju i kolonizacija Austro-Ugarske onih prostora koji su bili slabije naseljeni nakon odlaska Turaka. Do-

seljeni su Česi u komunikacijskom sjećanju evocirani kao napredni u poljoprivredi, a uz tehniku u novi kraj donose i druge kulture, poput krumpira, koji nije odmah prihvaćen kod starosjedilačke populacije. Gastronomija je važan segment u tradiciji koja funkcionira kao nacionalnoidentitetska zbilja i ono što se prenosi od dolaska njihovih predaka do aktualnog vremena, a intervjuirani navode nekoliko jela koja su tipično češka i prenose se s generacije na generaciju. Intervjuirani pripadnici češke nacionalne zajednice ističu važnost organiziranja kao preduvjeta za opstanak, očuvanje nacionalnog identiteta i usporavanje asimilacije. Primjer nekih susjednih sela u kojima nije bilo organiziranih aktivnosti na tom planu svjedoči u prilog takvom iskustvu. U komunikacijskom sjećanju Čeha jedno od značajnih mjesta zauzimaju narativi o doseljavanju. Iz njih saznajemo da Česi u Požeštinu dolaze krajem 19. stoljeća, a načini su dolaska bili različiti, ovisno o imovinskom stanju useljenika. Većina, prema onome što su čuli intervjuirani, dolazi željeznicom, neki zaprežnim kolima ili čak i pješice. Obitelji su bile brojne, s dosta djece, a od zanimanja prevladavaju obrti, kojima se Česi nastavljaju baviti i u Slavoniji, što je bio njihov važan gospodarski resurs u novom kraju. Ističe se nadalje da su Česi bili pismeni, a donijeli su poljoprivredne kulture (krumpir) i intenzivnije načine obrade zemlje, koji uključuju uzgoj djeteline, izvoz gnoja i gnojidbu zemlje, željezni plug, ostavljanje zemlje na ugaru i druge.

4.3. Nacionalni identitet Čeha: kako usporiti asimilaciju?

Glavno pitanje/problem s kojim se suočavaju pripadnici nacionalnih/etničkih manjina asimilacija je kao proces koji smanjuje njihov broj. Proces asimilacije obilježen je socijalnom interakcijom kolektivnih i individualnih identiteta, a sve se događa u sociopolitičkim prostorima moći izrazito hijerarhijski strukturiranima. Tako se u susretu kultura asimilacija događa tako što se useljenici postupno odriču svoje kulture i njezinih vrijednosnih obrazaca u korist kulture društava prijema (Abercrombie, Hill i Turner, 2008.). Pitanja nacionalnog identiteta, njegovog očuvanja, prijenosa i daljnje socijalne konstrukcije nameću se kao temeljna pitanja za useljenike u novoj destinaciji. Pritom u pitanjima nacionalnog/etničkog identiteta prisutna je mijena koja dovodi u pitanje prethodne definicije. Kako to navodi B. Parekh, nacionalni identitet nije sadržaj koji je uokviren za duže vrijeme i na čiju interpretaciju imaju monopol neke skupine i/ili pojedinci, već je to skup međusobno povezanih tendencija, koje mogu izvoditi različite skupine, a naredne generacije sve to dalje socijalno konstruiraju (Parekh, 2008.). Tako se mijenja i češki nacionalni identitet, koji se približava hrvatskom nacionalnom identitetu, ali pritom ipak želi zadržati svoje posebnosti. Asimilacija je proturječan proces i uključuje reverzibilnost. Nacionalni identitet nije u dosta slučajeva jednodimenzionalan, a i dalje je privlačan jer akteri osjećaju da zadovoljava njihove potrebe za ispunjenjem, korijenima i sigurnošću (Smith, 1996./1997.). Stoga u slučaju Čeha, asimilirani se mogu vratiti svom prvobitnom identitetu, koji i pored mogućeg drugačijeg nacionalnog izjašnjavanja osjećaju svojim, barem segmentarno. Takav se povratak događa naročito u kriznim vremenima, kako na kolektivnoj razini

tako u nekim slučajevima i individualnoj. Česi su vrlo angažirani na očuvanju svog identiteta, a Besede su najvažniji oblik aktivnosti u ostvarenju toga cilja. Pored toga, škola s ponuđenim modelima obrazovanja za nacionalne manjine ima također značajnu ulogu u usporavanju asimilacije i u afirmaciji češkog nacionalnog identiteta.

Što se tiče obrazovanja, u Bjeliševcu je 2004./2005. g. krenuo model C [...]. 2017. g. je sve prestalo jer je bio manjak učenika. Dogadanja su još u crkvi i društvenom domu. Šumanovac i Grabarje, iz tih sela su učenici dolazili u školu i pohadali C model. Pakrac i Lipik u Požeško-slavonskoj županiji imaju model C. Prekopakra ima Besedu 110 godina. (Muškarac, Čeh, 48 g., Bjeliševac, predsjednik Češke besede)

Tominovac, državna škola, osnovna, utemeljena 1907. g., a češka škola 1934 g. Jan Adamek, Bjeliševac, prvi učitelj [...]. Ja sam 1961. završio češku školu, od 1. do 4. razreda, sve češki. Godine 1962., učitelj se odselio i nije bilo kadra. Sin je donio rječnik, dobije se zadatak da nešto napraviš, neko izlaganje [...]. Češka država je slala udžbenike, CD, DVD, djeca su išla na folklor. Od 1957. do 1959. svojim radom smo izgradili školu. Skupljanje doprinosa. Češka država ima pomoć za svoju dijasporu, ima i fond za obnovu češkog jezika, pomažu Besede. (Muškarac, Čeh, 66 g., Bjeliševac, član Češke besede)

Beseda je u Bjeliševcu osnovana 1933. g., prekid je bio samo u Drugom svjetskom ratu. Osamdesetih godina 20. st. se stalo sa radom. Zašto 1985. g. staje Beseda? Djeca su poslana na fakultete, pesimizam [...] djeca odlaze [...]. Religija u Bjeliševcu [...] protestanti kao i u Pleternici, župa je bila Bjeliševac, filijala Pleternica. Češka država je napravila crkvu, u Češkoj pola su katolici, pola protestanti. U Kaptolu su sve katolici. Drugdje, kalvini, u Bjeliševcu i Pleternici. (Muškarac, Čeh, 48 g., Bjeliševac, predsjednik Češke besede)

Svi manje-više razumiju češki, ali kad je u pitanju govor, to je već teže. Stariji više govore, dok je kod mlađih manje onih koji znaju češki. (Muškarac, Čeh, 61 g., Bjeliševac, član Češke besede)

Češka beseda u Bjeliševcu formalno ima 120 članova. Članarina je 20 kuna, široko učlanjenje, ali većina ima poveznicu sa Česima. Tominovac, Šumanovci, Jakšić, Grabarje [...]. Folklor smo imali do 2019. g. Ranih 2000-ih imali smo dvije skupine, manju su činili osnovnoškolci, veću, srednjoškolci. Zatim, dvije pjevačke skupine, mješovita i muška, jednu kazališnu, tridesetak nastupa godišnje [...]. Savez Čeha [...] uključene sve Besede, od 32 besede koliko ih ima u Hrvatskoj, bili smo u 25 Beseda. Dobro se družimo, bude organizirana večera, svako dođe sa svojim programom [...] Beseda snosi troškove. U Ljudevit Selu se organizira smotra kazališnih predstava. (Muškarac, Čeh, 48 g., Bjeliševac, predsjednik Češke besede)

Daruvar, Dožinke [...] Kaptol, tamo gdje ima više Čeha ... oko 1200 sudionika bude na žetvenim svečanostima. Sve 32 Besede su tu prisutne. Sve se održava dva dana. Gosti su i iz Češke, dođu ovdje na žetvene svečanosti. Obavezno dođe neko iz Češke, veleposlanik Češke u Hrvatskoj, također, te direktor Zavoda za Čeha iz Češke. Daruvarska pivovara donira pivo. Ove godine će se svečanosti održati 17. srpnja. (Muškarac, Čeh, 66 g., Bjeliševac, član Češke besede)

Nacionalni identitet [...] nekada su sastanci bili dva puta češći, sada je rjeđe [...] folklor, tri skupine, mala od 1. – 4. razreda, zatim do srednje škole, pa odrasli ... pjevačka grupa, zatim glazbena, trube, saksofoni, harmonika [...] limena glazba, Trenkovi panduri [...] ugasilo se, limena glazba, nema interesa a ni stručnog vodstva za limenu glazbu [...] Dožinke [...] na razini Saveza Čeha, svake druge godine se održavaju, pet puta su bile u Kaptolu, zadnji puta 2014. godine [...] Naše jaro [...] smotra dječjeg folklor [...] Beseda [...] Jozefska zabava [...] ožujak 19. 3. u ovoj dvorani (Dom u Kaptolu), zabava sa plesom, večera zatvorenog tipa, članovi, gosti [...] prijateljsko druženje u okviru Hrvatske, Beseda [...] prije 3 – 4 godine smo bili u posjeti Češkoj. (Muškarac, Čeh, 68 g., Kaptol, predsjednik Češke besede)

Jezik [...] prva četiri razreda sam išla u školu na češkom, tu se češki govori u Ivanovom selu. U Kaptolu je bila teta Naninka, prestao se učiti češki jezik [...]. Ja predajem češki jezik dva sata tjedno po C modelu [...] blago raste interes za češki, a time se povećava i broj polaznika. Bosanci ili drugi koji nemaju veze sa Česima, upisuju C model. (Žena, Čehinja, 55 g., Kaptol, učiteljica češkog jezika)

Kod nas u školi je organizirana nastava češkog jezika i kulture po modelu C koju trenutno pohađa velik broj učenika od prvog do osmog razreda. Glavni motivi zašto učenici pohađaju tu nastavu su u tome što ju pohađaju njihovi prijatelji i znaju da je to jedan opušteniji pristup nastavi za koji će ipak dobiti solidnu ocjenu. Motivacija su i izleti koji se povremeno organiziraju uglavnom od strane lokalne Češke besede, sudjelovanje npr. na Našem jaru, nešto kao Lidrano [...] što podrazumijeva kako nastup, tako i neku vrstu izleta, večere nakon nastupa, drugim riječima ugodnog druženja ali obogaćivanja i stjecanja socijalizacijskih vještina. Zbog gore navedenih razloga većina učenika pohađa nastavu češkog jezika i kulture modela C, mali broj njih ima češke korijene, no ima i takvih koji imaju rodbinu u Češkoj te im češki jezik kao takav dobro dođe i mogu ga praktično primijeniti. (Žena, Čehinja, 45 g., Kaptol, učiteljica češkog jezika)

Intervjuirani ističu da su Česi miroljubivi, a naglasak je na kulturi koju su donijeli. To je, prema njima, bio i razlog prihvaćanja novodoseljenog stanovništva od Hrvata, ali i drugih, pa se Česi relativno brzo integriraju u novi sociopolitički ambijent. To će Česima biti olakotna okolnost, ali će im i stvarati poteškoće, utoliko što će im te sličnosti otežati očuvanje nacionalnog identiteta u novom kraju. Iako od starosjedilačkog

stanovništva često nazivani Pemci⁹, što je benignija varijanta nacionalnog stereotipa, stanovništvo češke nacionalne pripadnosti uključeno je u hrvatsko društvo u potpunosti. S obzirom na dugotrajnost njihove egzistencije u Požeštini (kao i u Hrvatskoj), u svakodnevici nema mnogo markera koji ih razlikuju od većinskih Hrvata, a među nekolicinom moguće je izdvojiti u nekim slučajevima jezik, imena i prezimena, folklorne aktivnosti i neke segmente gastronomije¹⁰. Obrazovanje Čeha u ovom dijelu Požeštine ima dosta dugu tradiciju. Tako intervjuirani navode da je u Tominovcu (susjedno selo Bjeliševca) češka škola počela s radom 1934. godine. Čehoslovačka, kasnije Češka, pomaže u obrazovanju Čeha, slanjem udžbenika, CD-a, DVD-a i drugih obrazovnih sredstava. Što se jezika tiče, intervjuirani razlikuju razumijevanje i izgovor. Dok većina Čeha dosta dobro razumije češki, s izgovorom je situacija drugačija. U primarnoj socijalnoj sferi (obitelj, susjedstvo, prijateljstvo) učenje jezika nije dovoljno prisutno, a jedan od razloga je i sve manji broj Čeha koji ga govori. Stoga, za one motivirane i zainteresirane, školsko obrazovanje s ponuđenim modelima A, B i C ostaje važna dopuna ili u nekim slučajevima početak obrazovanja u sferi češkog jezika i kulture. Aktivnosti u Besedama Kaptol i Bjeliševac važan su činilac koji doprinosi očuvanju češkog identiteta, a svi intervjuirani aktivisti su temeljne češke udruge u ta dva naselja.

4.4. Analiza godišnjih izvještaja Češke besede Bjeliševac

Za razumijevanje sociostatusne i identitetske pozicije/zbilje češke nacionalne zajednice u Požeštini značajna je aktivnost same zajednice i njezinih pripadnika, posebno u sferi sociokulturnih aktivnosti, koje značajno doprinose prijenosu, očuvanju i socijalnoj konstrukciji identiteta te zajednice. Bez učestalog obnavljanja sjećanja na kolektivni identitet zajednice nije moguća njezina afirmacija i transgeneracijski prijenos komunikacijskog sjećanja na ono što čini tu zajednicu. Obitelj je važna, ali nije dovoljna, utoliko što ljudi svoju društvenost izgrađuju i u drugim oblicima primarne socijalne interakcije, od susjedstva, prijateljstva, kumstva do sudjelovanja u sportskim, folklornim i drugim kulturnim udrugama te zajedničkog rada u polju, obrtu, trgovini, industriji i drugim oblicima privređivanja. Stoga će se u ovom radu analizirati godišnji izvještaji Češke besede Bjeliševac¹¹, u kojima su opisane aktivnosti te češke udruge koje su u funkciji očuvanja i daljnje izgradnje češkog identiteta, a figuriraju i kao brana asimilaciji te nacionalne zajednice, koja je u kontinuitetu prisutna u Hrvatskoj

⁹ O tome je pisao *Česky list*, koji ističe da Česi trebaju biti ujedinjeni na gospodarskom jačanju i osamostaljivanju na svim poljima, čime će pokazati da pripadaju kulturnom narodu, a onoga koji ih naziva Pemcima „žalite ga jer u svom neznanju ne zna što čini“ (Dugački, 2014.).

¹⁰ O češkim gastronomskim specijalitetima, uz prigodne recepte, pisala je J. Kozak Marinković, što je prezentirano u njezinoj knjizi *Tradicija i običaji zagrebačkih Čeha* (Kozak Marinković, 2013.).

¹¹ Predsjednik Češke besede Bjeliševac Goran Hruška pokazao je susretljivost u organiziranju ovog intervjua, kako u Bjeliševcu tako i u Kaptolu, a uz to nam je dao na uvid godišnje izvještaje o aktivnostima Češke besede Bjeliševac, što čini podlogu analize u ovom segmentu rada, na čemu mu zahvaljujemo.

kao i u Požeštini. Analiza obuhvaća godišnje izvještaje za 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019. i 2020. godinu. U uvodu godišnjih izvještaja saznajemo više o povijesti sela Bjeliševac. Tako autor tih izvještaja, povjesničar G. Hruška, navodi da je Bjeliševac selo u Požeško-slavonskoj županiji, u sastavu Grada Kutjeva. Iz razdoblja srednjeg vijeka pronađena je jedna glinena posuda, a iz toga razdoblja, kao i iz vremena turske vladavine pisanih tragova o Bjeliševcu nema. Austrijske vlasti 1698. godine provode popis stanovništva, i to je prvi pisani spomen sela, koje se tada zvalo Biliševci, a imalo je tri drvene kuće, čiji su vlasnici bili Dojčin Davidović, Simo Jan-ković i Milovuk Grbić. Za njih se u tom popisu navodi da su bili vojnici, nekatolici, doseljenici iz Bosne.

Što pokazuju godišnji izvještaji o aktivnostima u i oko Češke besede u Bjeliševcu? Višestruke i raznolike aktivnosti Češke besede Bjeliševac ukazuju na motiviranost Čeha u tom selu za očuvanje vlastite tradicije, jačanje nacionalnog identiteta i predstavljanje aktivnosti kojima se bave, kako u zemlji tako i u inozemstvu. Tako se navodi da je Beseda 2009. g. nastupala na Krajanskom festivalu u Pragu¹², zatim je 2010. g. održana tradicionalna zabava na kojoj je bilo prisutno oko 120 gostiju, koje je zabavljala glazbena skupina *Bohemia Česke besedy Kaptol*. Bilo je još nekoliko nastupa u tom razdoblju, a Češka beseda Bjeliševac imala je u svom sastavu tri skupine, i to: mlađu folklornu skupinu (10 članova), stariju folklornu skupinu (10 članova, uglavnom studenti) i pjevačku skupinu (19 članova), uz glazbenu pratnju na harmonici. U narednim se izvještajima i dalje navode nastupi članova Besede, i to u Pleternici, Požegi, Kutjevu, Bjelovaru, Kaptolu i drugim mjestima. Uz nastupe u Hrvatskoj, mještani Bjeliševca bili su domaćini sunarodnjacima iz moravske oblasti Valašske, s kojima više godina održavaju dobru suradnju. Česi su u Bjeliševcu prema vjerskom opredjeljenju protestanti, reformisti. Folklorne i pjevačke skupine nastupale su prigodom proslave desetogodišnjice reformirane kršćanske crkve u Bjeliševcu. U Bjeliševcu su 2014. g. održani „Dani češke kulture“, a gostovale su Besede iz Kaptola, Prekopakre, Bjeliševca i Prijedora. Zajedno sa Slovacima održavaju se „Večeri češke i slovačke kulture“, što pokazuje da su i pored „razvoda“ Čeha i Slovaka u bivšoj Čehoslovačkoj odnosi između te dvije nacionalne zajednice tolerantni i međusobno uvažavajući. Slične ili istovjetne manifestacije događaju se i u narednom razdoblju. Jedna je od takvih manifestacija, „Bjeliševac u srcu“, održana 2018. g., zamišljena kao druženje stanovnika Bjeliševca iz raznih krajeva svijeta, a okupilo se oko 60 sudionika. Iz analize godišnjih izvještaja Češke besede Bjeliševac doznajemo da su Česi u Bjeliševcu vrlo aktivni u javnom životu svoga mjesta kao i izvan njega. U usporedbi sa sličnim malim selima u kojima je većinsko stanovništvo etnički hrvatsko, Česi su u Bjeliševcu natprosječno društveno aktivni. Većina događanja i aktivnosti vezani su za samo selo i njegovu najbližu okolicu, što se objašnjava materijalnim i financijskim okvirima, koji nisu baš

¹² Međunarodni Krajanski festival okuplja češke nacionalne manjine iz raznih krajeva svijeta, a cijeli je festival natjecateljskog karaktera u kategorijama pjesme i plesa.

izdašni. Manji se dio aktivnosti odnosi na gostovanja u nekim udaljenijim destinacijama sve do Češke i nastupa na Krajanskom festivalu, koji okuplja Čehe iz dijaspore. Jedan od ciljeva Besede u Bjeliševcu (koji je u međuvremenu realiziran) izgradnja je društvenog doma koji će se koristiti za aktivnosti Besede i druženje Čeha u ovom selu i okolici.

5. Zaključna razmatranja

U slučaju Čeha u Požeštini, kao i u Hrvatskoj u cjelini, uočavaju se neke slične tendencije u socijalnoj sferi, modalitetima socijalne konstrukcije i očuvanja nacionalnog identiteta. S jedne strane, Česi su vrlo kvalitetno integrirana nacionalna zajednica, s dugotrajnom tradicijom sadržajnog suživota s drugim takvim zajednicama, ali i kontinuiranom asimilacijom, koja iz popisa u popis stanovništva smanjuje broj i udio Čeha u ukupnoj populaciji. Temeljno pitanje, koje se supsumira u analizi istraživanja, svakako se odnosi na uzajamnu vezu između integracije, nacionalnog identiteta i asimilacije. Što o tome saznajemo iz analize provedenih intervjua u Požeštini (Bjeliševac, Kaptol)? Identitet je prvenstveno socijalna kategorija i nastaje u socijalnoj interakciji kako unutar određenih grupa tako i između različitih grupa/zajednica. Pritom za individualne i kolektivne identitete značajnu ulogu imaju komunikacijsko i kulturalno sjećanje. Česi u Požeštini u obiteljskim naracijama čuvaju sjećanje na pretke, njihov dolazak u Bjeliševac i Kaptol i prve korake koje su činili u novoj destinaciji. U komunikacijskom sjećanju ističu se motivi/razlozi dolaska Čeha u ta dva sela, koji su pored želje za poboljšanjem životnog standarda motivirani i kolonizacijskom politikom Austro-Ugarske, koja je stimulirala naseljavanje Slavonije. Problem u komunikacijskom sjećanju u suženju je populacije koja govori češki jezik i koju zanimaju korijeni. Nacionalna homogenizacija na prostoru bivše Jugoslavije, uključujući Hrvatsku, pojačano je aktivirala pripadnost kolektivnim identitetima, posebno nacionalnom i kod nacionalnih manjina, uključujući Čehe, pa u tom vremenu dolazi do revitalizacije nacionalnih identiteta. Česi su vrlo ponosni na pretke, koji u novi kraj donose znanja iz različitih obrta, a također inovacije u poljoprivredi, što u komunikacijskom sjećanju Čeha figurira kao značajan kulturni doprinos useljenika regijama njihovog primitka. Intervjuirani u komunikacijskom sjećanju evociraju prenesene uspomene i sjećanja na prvobitnu socijalnu interakciju između doseljenih Čeha i starosjedilaca. Posebno se ističe češka miroljubivost, obrazovanje i sistematični rad, po čemu su se, prema memoriji Čeha, razlikovali od domaćeg, uglavnom etnički hrvatskog stanovništva. Kao i u svim generalizacijama i tu se može primijetiti da su u tim ocjenama prisutni pozitivni stereotipi, koji se, kao u svakoj sličnoj populaciji, ne mogu projicirati na sve pojedince te zajednice. Češki se identitet prenosi, čuva i razvija u novim oblicima na više načina. Jedna je od tih aktivnost pripadnika te nacionalne zajednice u Besedama, koje najviše simboliziraju Čehe u dijaspori. U Besedama Bjeliševac i Kaptol održava se više aktivnosti, sve u cilju očuvanja češkog imena i usporavanja asimilacije. Učestali dolasci i aktivnosti u Besedama mještana tih dvaju sela, suradnja s drugim Besedama

u Hrvatskoj kao i putovanja u inozemstvo, posebno u Češku, čine važne događaje/ procese u tim nastojanjima. Tu je i školstvo, s modelom C, što u sferi sekundarne socijalizacije dodatno pridonosi socijalnoj konstrukciji češkog nacionalnog identiteta. U okviru programa koji se organiziraju u Besedama, pored plesa i pjesme, važno mjesto ima gastronomija s češkim specijalitetima prepoznatima i izvan te zajednice. Analiza godišnjih izvještaja Češke besede Bjeliševac pokazuje koliko su aktivni Česi u tom slavonskom selu u posljednjih desetak godina. Česi u Besedi vrlo su aktivni, od najmlađih do starijih pripadnika, s nastupima u Požeško-slavonskoj županiji, drugim krajevima Hrvatske i u Češkoj na Krajanskom festivalu u Pragu, gdje se tradicionalno okupljaju Česi iz dijaspore. Zajedno sa Slovacima održavaju se Večeri češke i slovačke kulture, a izgrađeni društveni dom još više stimulira Čeha u Bjeliševcu na okupljanje u cilju očuvanja nacionalnog identiteta. Perspektiva te nacionalne zajednice u Požeštini svoje uporište nalazi u kvalitetnoj i sadržajnoj organizaciji na očuvanju nacionalnog identiteta Čeha, a hendikepi koji su pritom uočeni od sudionika istraživanja kao i u samoj analizi intervjua odnose se prije svega na demografsku strukturu populacije (starije stanovništvo) kao i sociogospodarski ambijent, koji generira iseljavanje iz tog dijela Slavonije i Hrvatske.

Literatura

1. Abercrombie, N.; Hill, S. and Turner, S. B. (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk (urednici hrvatskog izdanja: Jadranka Čačić-Kumpes i Josip Kumpes).
2. Assmann, J. (2005). *Kulturno pamćenje: pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme.
3. Asmann, A. (2011). *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka xx vek.
4. Babić, D. i Škiljan, F. (2019). Obrazovanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj: usporedba socijalističkog poretka i višestranačke demokracije, *Historijski zbornik*, LXXII, br. 2.: 373-403.
5. Bahnik, J. i Lipovac, M. (2012). *Češki narodni dom u Zagrebu*. Zagreb: Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba.
6. Dugački, V. (2013). *Svoj na svome: češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*. Zagreb: Srednja Europa.
7. Dugački, V. (2014). Organizacija i djelovanje češke manjine u Slavoniji u prvoj polovini 20. stoljeća, u: Babić, D. i Škiljan, F. (Ur.). *Slavonija: sociodemografski problemi/izazovi*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
8. Dugački, V. (2016). Za slavensku gospodarsku uzajamnost!. Doprinos češkoga kapitala (gospodarskom) razvoju Slavonije u prvoj polovici 20. stoljeća, u: Babić, D.; Vukić, A. i Škiljan, F. (Ur.). *Slavonija hrvatska i europska regija*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
9. Dugandžija, N. (1999). Između etničko-nacionalnih identiteta. *Ljetopis Srpskog kulturnog društva 'Prosvjeta'*, Zagreb, svezak IV.
10. Gelo, J.; Crkvenčić, I. i Klemenčić, M. (1998). *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, sv. 1 – 5. (prir: Gelo, Crkvenčić, Klemenčić).
11. Haralambos M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
12. Heršak, E. (Ur.) (1998). *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
13. Hrvatić, N. (2014). Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti. u: Hrvatić, N. (Ur.). *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti*. Zagreb-Virovitica. Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici. Odsjek za pedagogiju-Filozofski fakultet u Zagrebu.
14. Janjić, D. (2010). Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika, u: Babić, D. i Župarić Iljić, D. (Ur.). *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
15. Kozak Marinković, J. (2013). *Tradicija i običaji zagrebačkih Čeha*. Zagreb: Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba.
16. Matušek, J. (1996). *Česi u Hrvatskoj*. Daruvar: Jednota.

17. Misztal, A. B. (2021). *Teorije društvenog sjećanja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
18. Parekh, B. (2008). *Nova politika identiteta*. Zagreb: Politička kultura.
19. Pusić, E. (1995). Identitet-diverzitet-kapacitet. *Erasmus*, 11: 2-10.
20. Rizman, R. (2014). *Globalizacija i autonomija. Doprinosi sociologiji globalizacije*. Univerza u Ljubljani, Filozofska fakulteta. Zagreb: Politička kultura.
21. Sekulić, D. (2014). *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija hrvatskog društva*. Zagreb: Politička kultura.
22. Smith, A. D. (1996/1997). U odbranu nacije, u: Savić, O. (Ur.). *Nacije/Nation*. Beograd: Beogradski krug.
23. Smith, A. D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Čigoja štampa.
24. Sokolovska, V. (2010). *Akulturacija etničkih grupa u Vojvodini*. Novi Sad: Mediteran publishing.
25. Spehnjak, K. (2002). *Javnost i propaganda. Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
26. Škiljan, F. (2020). *Sjećanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj na Domovinski rat*. Zagreb: Koordinacija Vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba.
27. Tesar, F. (2019). *Etnički konflikti. Na Balkanu i ne samo tu*. Beograd. Biblioteka XX vek.
28. Wehler, H.-U. (2005). *Nacionalizam. Povijest, oblici, posljedice*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
29. Weitz, E. D. (2020). *Stoljeće genocida. Utopije rase i nacije*. Zagreb: Mizantrop.
30. Vlaisavljević, U. (2018). *Aporije suživota. Ka etnologiji bliskih stranaca*. Mostar-Sarajevo-Zagreb: Sveučilište u Mostaru. Synopsis d.o.o. Sarajevo. Synopsis d.o.o. Zagreb.

Izvori

Izvjешće: *Odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina u školskoj godini 2012./2013. i 2013./2014.* Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, srpanj, 2014.

Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 889. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996.

Popis stanovništva 2001. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2002.

Popis stanovništva 2011., Zagreb: [www.Državni zavod za statistiku](http://www.Državni.zavod.za.statistiku), 2013.

Ustav RH, Narodne novine, br. 76, Zagreb, 2010. g.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zagreb, 2002 g.

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. Zagreb, 2000.

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Zagreb, 2000.

Czechs in the Požega County (Bjeliševac, Kaptol): Social Integration and Assimilation

Dragutin Babić

Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb, Croatia

e-mail: dragutin.babic@imin.hr

Abstract

The Czechs in Croatia are, according to their sociopolitical status, an old national minority, with a long-standing presence in this area. They are notable for being well-organized and well-integrated in the Croatian society. A larger arrival of the Czechs is registered in the second half of the 19th century, also to the Požega county (*Požestina*) and the villages analysed in this paper (Bjeliševac, Kaptol). In both settlements of *Požestina* inhabited by the Czechs there are the so-called *Besedas*, in which the Czechs pursue various activities of preserving, transferring and further developing their national identity. The population of the Czech national minority participated in semi-structured interviews in the spring and autumn of 2020. A total of nine (9) persons belonging to the Czech national minority were interviewed, all of whom are active in the Czech *Besedas*. Five (5) of them were interviewed in Kaptol and four (4) in Bjeliševac, among whom six (6) male members of this national community and three (3) women. The interview had fourteen questions and lasted approximately thirty (30) minutes. The sociodemographic variables used in the interviews were: nationality, age, sex and place of residence, to which respondents gave their consent in the introductory communication. The aim of the interviews was to explore in what ways the Czechs preserve and shape their national identity, and what is the relationship between their high quality integration in the Croatian society and assimilation, which is gradual, yet continuous in their case. The results obtained in the interviews and in annual reports of the *Czech Beseda Bjeliševac* are analysed in three sub-units: “Communicational and cultural memory of the Czechs in the Požega county“, “National identity of the Czechs: how to slow down the assimilation?“ and “Analysis of annual reports of the *Czech Beseda Bjeliševac*“. The interviewed Czechs recall in the communicational memory the narratives on the arrival of their ancestors to Bjeliševac and Kaptol. The Czech language is a problem, for it is present in these communities more at the level of comprehension and less in speech itself. The activities of the Czechs in *Besedas*, visits to the Czech Republic, communication with other *Besedas*, and school education for national minorities (Model C) make the most important factors of preserving the Czech national identity in the Požega county, contributing to the slowing down of assimilation.

Key words: the Czechs, national identity, socialization, social integration, Bjeliševac, Kaptol.